

ZAPISKI IN GRADIVO

ZGODOVINA IN ZGODOVINSKA VEDA OB SLOVENSKI ZAHODNI MEJI V LETU 1990

BRANKO MARUŠIČ

Razstava o veličini in sijaju evropskega ljudstva Langobardov (odprta sočasno v Pasarianu in Čedadu 2. junija) s spremljajočimi prireditvami in dogodki je bila eden osrednjih dogodkov na področju zgodovinskih raziskav in zgodovinske vede v deželi Furlanija-Juljska krajina v letu 1990. Iz novejših zgodovine pa je širšo javnost bolj kot poklicne zgodovinarje znova razvnela razprava o deportacijah iz Gorice in Trsta po koncu vojne leta 1945. Oba navedena problemska sklopa seveda nista zmanjšala zanimanja za druge teme. Sicer pa veljajo tudi za to poročilo ugotovitve, ki so bile zapisane na uvodnih mestih podobnih poročil za leti 1988 in 1989.

Na Goriškem sta se kot pglavita nosilca dogajanj izkazala Pokrajinski muzej v Gorici in Inštitut za družbeno in cerkveno zgodovino. Pokrajinski muzej je 2. februarja 1990 predstavil v Gorici (na gradu, ki se spreminja v eno pomembnih mestnih kulturnih središč) tretji zvezek svoje periodične publikacije *Annali di Storia Isontina*. Na predstavitvi je zgodovinar Silvano Cavazza govoril o Gorici v času renesanse in o protagonistih tistega časa. Predavanje je bilo povezano z razpravo, ki jo je objavil v zborniku. V slovensko zgodovino posega ta razprava o uporu tolminskih kmetov leta 1713 ter Loredane Panaritijeve pregled jugoslovanske historiografije o Ilirskih provincah. Poleg Analov je muzej izdal še zbornik *Questioni di guerra*. V njem je združil ciklus predavanj o prvi svetovni vojni, ki so se odvijala v Gorici spomladi in v jeseni leta 1988. Sicer pa je muzej v Gorici nadaljeval s svojo značilno muzejsko aktivnostjo, s prirejanjem razstav. Še v začetku leta je bila odprta arheološka razstava o gradiščih na doberdobskem Krasu; ob razstavi je izšel bogat katalog. 12. januarja je bila v prostorih pokrajinskega muzeja na goriškem gradu odprta razstava o fotografiji v Gorici v letih 1860-1920; tudi to je spremljal katalog.

Osrednji muzejski dogodek leta pa je bila otvoritev stalne muzejske razstave o prvi svetovni vojni, dne 14. junija. Izrazito zgodovinska je bila razstava *Il ciclo della vita*, o obdobjih v življenju človeka skozi pisane zgodovinske vire. Ta arhivska razstava je bila na ogled na goriškem gradu med 24. aprilom in 30. junijem. Konec leta 1990 je bila odprta razstava, posvečena 500-letnici rudnika v Idriji, s

posebnim poudarkom na rudniških strojih (*Idria-le macchine della miniera*). Pokrajinski muzej je tudi pripravil predstavitev knjige G. Rochata *Gli arditi della grande guerra. Origini, battaglie e miti* (4.12.1990) knjige Lelle Au Fiore *Gorizia di pietra* (21.12.1990)

Goriški inštitut za družbeno in cerkveno zgodovino (Istituto di Storia Sociale e Religiosa) je svoje akademsko leto odprl s predavanjem profesorja slovanske filologije na univerzi La Sapienza v Rimu Santeja Gracciottija o zgodovini Rusije in njenem nihanju med vzhodom in zahodom (9.2.1990). Sledila je predstavitev šolskega učbenika G. Negrellija *Il corso della storia* (5.4.1990) in 8. junija predavanja profesorja na beneški univerzi Gina Benzonija o Benetkah in Furlaniji, kot uvodno predavanje v jesenski ciklus predavanj (že peti po vrsti), tokrat posvečen beneški kulturi na Goriškem. Ta ciklus se je odvijal med 26. oktobrom in 30. novembrom in je na njem sodelovalo 10 predavateljev, ob zaključku pa je bila okrogla miza. Predavanja so bila namenjena v prvi vrsti obravnavi jezikovnih problemov ter literaturi in umetnostni zgodovini. Še pred tem seminarjem, ki je bil v prvi vrsti namenjen šolnikom, je bil v Gorici predstavljen ponatis knjige L. Faiduttija in G. Bugatta o furlanskem ljudskem gibanju (prva izdaja na Dunaju leta 1919). Na predstavitvi je s prispevkom o odnosih med slovensko in italijansko politiko pred prvo vojno na Goriškem sodeloval časnikar Marko Waltritsch, poleg Paola Zillerja s tržaške univerze in Alberta Cove z univerze Sacro cuore iz Milana. Dejavnost goriškega inštituta sta v letu 1990 zaznavala zlasti dva dogodka. Najprej je bila predstavitev zbornika predavanj s simpozija o prvem goriškem nadškofu Carlu Attemsju (Gorica, 6.-8. 10.1988). Predstavitev (19. 10. 1990) sta sestavljala najprej okrogla miza o vrednotenju študij, posvečenih nadškofu Attemsju, v italijanskem, slovenskem in nemškem prostoru (sodelovali so Grete Klingenstein, France M. Dolinar in Luigi Tavano) in nato prikaz knjige, kar je opravil prof. Gabriele De Rosa. Med 14. in 15. decembrom je inštitut pripravil simpozij o Jožefu II. in o prosvetljenem reformizmu v italijanskih deželah habsburške monarhije. S prispevki je sodelovalo 18 predavateljev; z izjemo Avstrijke,

profesorice univerze v Gradcu, Grete Klingenstein, so bili preostali vsi Italijani. Goriški inštitut je 27. maja pripravil strokovno ekskurzijo v slovenske kraje Škofjo Loko, Kamnik in Gornji Grad.

Med preostalimi goriškimi prireditvami je po odmevnosti na prvem mestu omeniti 24. srednjeevropsko srečanje (6.–8.12.), ki je bilo posvečeno obravnavi manjšin v sredni Evropi v prvih petdesetih letih našega stoletja. V programu srečanja so bile seveda manjšinske teme, ki so jih obravnavali interdisciplinarno. Zato so bili med predavatelji zgodovinarji, literarni zgodovinarji, sociologi, muzikologi, književniki itd. Slovensko stran sta s predavanjema zastopala prof. Vasilij Melik z ljubljanske univerze in prof. Darko Bratina z univerze v Trstu. Ob 9. mednarodnem violinskem natečaju Rodolfo Lipizer (14.–15.9.1990) je bil v Gorici mednarodni posvet o goslarstvu. Na posvetu so govorili tudi o izdelovalcu violin Antonu Peliconu (1763–1850), rojaku iz Sovodenj ob Soči. 9. novembra je bil posvet o življenju in delu goriškega demokrščanskega politika Rolanda Ciana.

Več je bilo predstavitev knjig. Tako je bila 19. januarja v Gorici predstavljena knjiga o Podgori (Piedimonte), ki sta jo napisala Antonio Jakoncic in Mauro Belletti. Le kak dan pred to prireditvijo, so se mogli Goričani seznaniti s knjigo publicista in politika Corrada Belcija (predsednika zavoda združenega sveta v Devinu) *Trieste. Memorie di trent'anni (1945–1975)*; uvodno besedo je imel zgodovinar Raul Pupo. Ravnateljstvo goriške semeniške knjižnice se je ob stoletnici rojstva spomnilo nekdanjega ravnatelja knjižnice, zgodovinarja Francesca Spessota (1890–1978). Na proslavi sta govorila Silvano Cavazza in Luigi Tavano; slednji je tudi avtor knjižice *Cultura e società nel Goriziano: il caso di Francesco Spessot (1890–1978)*, ki so jo sočasno predstavili. Počastitev je spremljala tudi razstava starega knjižnega gradiva, ki ga knjižnica hrani. Ob prazniku goriških zavetnikov sv. Hilarija in sv. Tacijana sta zgodovinarja Luciano Spangher in Luigi Tavano govorila o nastanku Gorice (14.3.1991) ter o goriških cerkvenih bratovščinah v 18. in 19. stoletju (15.3.1991). Na lep uspeh pri bralcih je naletela knjiga spominov Antona von Maillyja, ki je kot prevod iz nemščine izšla z naslovom *Ricordi goriziani* (založba Editrice goriziana) konec leta 1990. 15. decembra so na prireditvi v pokrajinskem muzeju na goriškem gradu predstavili dvojezično knjigo *Noi e il Collioni in Brda*. Knjigo je izdala goriška pokrajinska uprava, nastala pa je kot plod raziskovalnega dela dijakov srednje šole Lepoldo Perco iz Ločnika ter goriške slovenske šole Ivan Trinko (knjigo so 7.2.1991 predstavili tudi na Dobrovem v Brdih). Goriška pokrajinska uprava je sodelovala tudi pri izdaji geografskih del

L'Isonzo – Geografia fisica, storica ed economica di un fiume internazionale ter *Un progetto di organizzazione territoriale: il Parco fluviale dell' Isonzo* (predstavljeni 18.6.1990 v Gorici). Zanimanje za reko Sočo dokazuje tudi priprava soškega muzeja v gradiču Alimonda v kraju Zagraj (Sagrade). S tem namenom so v Zagraju med novembrom 1989 in februarjem 1990 tudi priredili deset predavanj, posvečenih Soči in krajem ob njenem toku. Zgodovini jezuitskega reda je bila namenjena okrogla miza v Gorici 24. maja.

Med ostalimi kraji na Goriškem so se na polju domoznanstva zlasti izkazale Ronke, kjer je Centro Culturale Pubblico Polivalente odigral vodilno vlogo. Med različnimi prireditvami, ki jih je pripravil, je posebne omembe vreden seminar *Scampare la guerra* (13.–15.12.1990); vodila sta ga Franco Bressan in Lucio Fabi. Na njem je sodelovalo dvanajst predavateljev (med njimi tudi Slovenka iz Trsta Marta Verginella), ki so seveda svojo pozornost namenili najrazličnejšim pogledom na dogajanja v prvi svetovni vojni. Ob seminarju je bila pripravljena tudi zgodovinska razstava o goriških beguncih v taborišču Wagnerja pri Lipnici na Štajerskem v letih 1915–1918.

V goriški javnosti je globoko odjeknila vest o smrti grofa Viljema Coronini-Kromberškega, izjemnega poznavalca goriške preteklosti. Umrli je na Dunaju 13. septembra, v starosti petinosemdeset let. Zapustil je neobjavljeno zbirko virov za zgodovino Goriške v srednjem veku. Poleg tega je goriški grof zapustil veliko premoženje, ki je prešlo na podlagi oporoke v last posebnega sklada; upravitelj zapuščine je goriški župan Scarano. Že 31. januarja 1991 je društvo Italia Nostra priredilo v Gorici študijski večer, posvečen Coroninijevemu delu.

Goriški občinski svet je 15. januarja 1990 ponovno razpravljal o zahtevi levičarskih poslancev, da se postavi spominska plošča tolimskim puntarjem in obenem pripravi posvet zgodovinarjev.

Pri slovenski manjšini na Goriškem ni bilo kakega izjemnega domoznanskega delovanja. Časnikar Marko Waltritsch je najavil svojo monografijo o naselju Štandrež, južno od Gorice; delo naj bi izšlo v okviru krajevnega kulturnega društva Oton Župančič. Prosvetno društvo Štandrež pa je izdalo proti koncu leta zbornik fotografij in dokumentov o kraju. Zbornik v dveh jezikih o Lojzetu Bratužu, ki je izšel že spomladi leta 1989, so izdajatelji (goriška pokrajinska uprava) predstavili 16. marca 1990 v Celovcu. Takoj po novem letu 1990 je dobila svoj grb občina Doberdob. Tudi Gorice ni obšla polemika o Venetih; uredniki zbornika *Venetovanje* so svoje poglede predstavili v Gorici 14. junija. Interdisciplinarni projekt Grad in vrtnica (Gorica in Nova Gorica) so raziskovalci SLORI-ja pred-

stavili v Gorici 26. oktobra. Goriška Mohorjeva družba je v svoji koledarski zbirki izdala dve izrazito zgodovinski knjigi, in sicer zbornik z znanstvenega zborovanja ob 450-letnici svetogorske božje poti (1989) in spomine komenskega dekana na pregnanstvo Komencev in Rihemberžanov v Nemčiji v letih 1944–1945 (urednica Dorica Makuc). V počastitev stoletnice rojstva duhovnika in politika Virgila Ščeka je Zveza slovenske katoliške prosvete v Gorici pripravila tri predavanja, posvečena jubilarantu (18. in 25. 1. ter 1. 2. 1990). Predavali so Peter Stres, Marko Tavčar in Tone Požar.

V Trstu je bilo mnogo bolj živahno. 25. januarja 1990 se je končal že decembra prejšnje leto začeti simpozij *Trst v vojni 1940–1945*. Zaključek ciklusa predavanj je bila okrogla miza *Fašizem, Podonavje in Balkanski položaj na koncu tridesetih let* (sodelovali so J. Petersen, K. Stuhlpfarrer, S. Bianchini, G. Conetti, T. Sala in J. Pirjevec). Velikopotezno prireditev je skupaj s tržaško pokrajinsko upravo pripravil Deželni inštitut za zgodovino odporiškega gibanja v Trstu. Ta inštitut je 7. februarja predstavil tudi Alberta Berzija knjigo *Viaggio nel pianeta nazista: Trieste, Buchenwald, Längenstein*. 26. januarja pa sta tržaški federaciji italijanskih komunistov in socialistov pripravili srečanje *Bruno Pincherle: politična angažiranost kulturnega delavca za civilni napredek Trsta*. Zdravnik Pincherle, židovskega rodu, je bil odločen antifašist, prijatelj Slovencev in odličen poznavalec pisatelja Stendhala. O njem so govorili Elio Apih, Arduino Agnelli, Roberto Costa in Elvio Guagnini. Skupina 85, ki v Trstu združuje slovenske in italijanske intelektualce, je 30. in 31. januarja organizirala srečanje o podobi Trsta v delih nekaterih italijanskih, nemških in slovenskih književnikov in publicistov. O mestu Trstu v slovenski književnosti je govorila Marija Cenda-Klinec. Ob proslavi sedemdesetletnice tržaškega verskega lista *Via Nuova* so se v Trstu zbrali na tridnevem srečanju (8.–10.3.1990) uredniki in časniki italijanskih verskih listov. Na tem zborovanju je imel temeljni referat zgodovinar Fulvio Salimbeni. 12. maja je bila predstavljena knjiga *Neoclassico-la regione, la memoria, una città: Trieste*; prinaša gradivo s simpozija o neoklasicizmu v Trstu, ki je bil februarja 1989. 13. julija je svojo knjigo *Gli uomini che fecero l'Italia* osebno predstavil predsednik italijanske senata, sicer pa ugledni zgodovinar Giovanni Spadolini. Med 28. septembrom in 1. oktobrom je bilo v Trstu mednarodno srečanje *Književnost ob meji in njen prispevek k miru*. Na srečanju, ki je bilo v prvi vrsti namenjeno književnosti, so nastopili tudi slovenski predavatelji. Konec novembra je bil v Trstu seminar o množičnih medijih v vzhodni Evropi.

Svojevrsten dogodek v Trstu je bila tudi zasedba Inštituta za zgodovino tržaške univerze. Študentje so zasedbo opravili s slabim delovanjem inštituta (na primer nefunkcionalni prostori) in s pomanjkanjem osebja. Zasedba je trajala več kot štirideset dni, potem ko so bile delno izpolnjene zahteve. Prostorske težave so tudi ovirale normalno delovanje Deželnega inštituta za zgodovino odporiškega gibanja.

Kot že na začetku povedano, se je zlasti Trst razvnel v polemikah ob deportacijah iz Trsta in Gorice v majskih in junijskih dneh leta 1945. Povod za razpravo je prišel pravzaprav s slovenske strani, ko je novogoriški župan v začetku junija 1990 povedal, da je razjasnitev usode deportirancev »bistveni pogoj za resnično sožitje in odpravo še zadnje temne lise iz preteklosti naših krajev« (Primorski dnevnik 128, 3.6.1990). Tema je seveda sledila prava poplava časopisnih poročil in nastopov v oblastnih organih in drugih inštitucijah to in onstran meje. Največji del razpravljanj je izkazoval potrebo, da se problem razišče na znanstven način in ob sodelovanju poznavalcev in inštitucij z obeh strani državne meje. V zapisih je vzbudila še največjo pozornost objava delnega seznama odpeljanih, ki jo je na podlagi arhivskega gradiva v Ljubljani objavil v Primorskem dnevniku (7.8.1990, št. 175) prof. dr. Tone Ferenc. Na objavo so se odzvali mnogi ugledni Italijani, tako tudi prof. Claudio Magris (Corriere della Sera 191, 12.8.1990). O problemu je prof. Ferenc predaval v Trstu 14. decembra. Na večeru z naslovom *Fojbe in deportacije: zgodovinski problem* je sodeloval tudi Galliano Fogar, ki je spomladi 1990 objavil v reviji *Quale storia* (2–3, 1989) članek o problemih, ki jih je potrebno pri tem še rešiti ob nekaterih že rešenih. Široka in dolgotrajna razprava o fojbah, ki še vedno traja, ni bila vselej naklonjena iskanju »zgodovinske resnice«, marveč je vodila v protislovensko nastopanje in obračune. Vsekakor pa je mogoče ugotoviti, da pot do primernih rezultatov ne bo kratka. Problem je samodejno vrgel nekaj temnih senc tudi na odporiško gibanje, zato so se v deželi pripravljala zborovanja v podporo antifašističnega boja.

V Trstu je bilo tudi nekaj zanimivih razstav, kot tista o alpinistu Emiliju Comociju (odprta 16.9.1990), z naslovom *Pred nevihto-tržaška družbena stvarnost pred drugo svetovno vojno* (11.4.–30.8.1990) ter razstava tržaških starih fotografij avtorja Artura Giacomellija (1862–1937).

Med knjigami o tržaški zgodovini je omeniti delo Anne Millo *L'Elite del potere a Trieste. Una biografia collettiva 1891–1938* in Giulia Sapellija *Trieste italiana. Mito e destino economico*. Knjigi posegata v gospodarsko zgodovino mesta, nacionalna razmerja pa

analizirata daljši razpravi Marine Cattaruzza *Sloveni e Italiani a Trieste: la formazione dell'identità nazionale* (Clio, št. 1, 1989) in *I conflitti nazionali a Trieste nell'ambito della questione nazionale dell'impero Asburgico* (Quaderni giuliani di storia št. 1, 1989).

24. decembra 1990 je umrl leta 1930 v Trstu rojeni geograf Giorgio Valussi, pisec številnih zemljepisnih del, med njimi tudi študije o Slovencih v Italiji. Na tem mestu naj še omenim, da je spomladi 1990 umrl v Trstu rojeni (9.9.1910) zgodovinar in arhivist dr. Danilo Klen (njegova mati je bila Slovenka iz Rihemberka). Kmalu po smrti so mu v Zagrebu in na Reki priredili simpozij, na katerem so obravnavali njegovo življenje in delo (25.-26.6.1990).

Prav živahno je delovala slovenska skupnost v Trstu. Že takoj na začetku leta je Založništvo tržaškega tiska v sodelovanju s SLO-RI-jem predstavilo knjigo Karla Šiškoviča *Znanstveno razmerje do vprašanja narodnosti* (9.1.1990). Sledila je 16. januarja na Opčinah razprava *Razmerje med Italijani in Slovci v Trstu: od ločenosti do prizadevanj za skupni razvoj*; sodelovali so L.Ceschia, P. Merku, F.Panizon in A.Rebula. V Slovenskem klubu v Trstu sta 13. februarja predavala Pavle Merku in tržaški univerzitetni profesor Paolo Cammarosano o srednjeveškem Trstu v luči družbene zgodovine in imenoslovja. V Društvu slovenskih izobražencev sta 12. februarja predavala o literarnem zgodovinarju dr. Francetu Koblarju (ob stoletnici rojstva) arheolog Stane Gabrovec in pisatelj Alojz Rebula. V istem društvu so 7. maja Milko Matičetov, Bogo Grafenauer, Božidar Slapšak in Mitja Guštin ob zborniku *Venetovanje* pokazali na šibkost teorije o venetskem izviru Slovencev. 4. junija je v Društvu slovenskih izobražencev govoril Branko Marušič o pobudah za raziskavo problema deportiranih v povojnih mesecih (o istem je govoril 14.6. v Novi Gorici). Zgodovinske konotacije je imela tudi razprava o judovski problematiki, ki sta jo v tržaški Gregorčičevi dvorani 5. junija vodila Mladen Švarc in Filip Fischer. 16. septembra so v Šklednju predstavili knjigo v petih jezikih *Krušarca*; napisal jo je Sandro Bolchi. V jesenskem delu leta je omeniti še predavanje Janka Prunka iz Ljubljane o nastajanju prve Jugoslavije (Društvo slovenskih izobražencev, 29.10.1990), izid knjige Rafka Dolharja *Na naši koži*, ki je posvečena letu 1975, ko so bili podpisani osimski sporazumi (knjigo je 22. novembra predstavilo Založništvo tržaškega tiska, predstavitelj Jože Pirjevec) in predavanje Vida Vremca o drugem tržaškem procesu (Narodna in študijska knjižnica; 14.12.1990).

Odsek za zgodovino in narodopisje pri Tržaški narodni in študijski knjižnici je med 8. in 23. oktobrom pripravil tečaj o arhivistiki (sodelovali so slovenski in italijanski strokov-

njaki); bil je že tretji po vrsti. Podoben tečaj so med 7. in 23. novembrom pripravili v Gorici, le da je bil ta namenjen spoznavanju knjižničarstva. Narodna in študijska knjižnica je pričela izdajati publikacijo *Jezik in književnost*, njeno raziskovalno delo pa je bilo usmerjeno tudi v probleme slovenskega izseljenstva skozi tržaško pristanišče. Sodelavec knjižnice, oziroma njenega odseka za zgodovino, Aleksij Kalc je pripravil za objavo Draga Žerjala *Spomine in razlage o protifašističnem boju primorske mladine med vojnama*. Knjiga je bila predstavljena v začetku junija v Kopru in Trstu ob navzočnosti avtorja, ki je umrl v noči od 5. na 6. januar 1981 v Kopru v starosti 87 let.

Med izrazito zgodovinskimi publikacijami, ki so jih izdali Slovenci v Trstu, je omeniti poročilo o štiridesetletnem delu Kmečke zveze v Trstu (1950-1990), zbornik o mladinskem raziskovalnem taboru v Reziji leta 1989, gradivo o študijskih dnevih Draga 1989 in knjigo Jožeta Prijevca *Il gran rifiuto: guerra fredda e calda tra Tito, Stalin e L'Occidente*.

Izven Trsta in njegove neposredne okolice je omeniti še večer, posvečen reki Timavi, ki je bil 24. aprila v Devinu v okviru krožka Virgil Šček. Pobudo za srečanje je dala slovenska izdaja knjige *Reka Timav. Podobe, zgodovina in ekologija kraške reke*; o knjigi je govoril eden izmed njenih avtorjev, France Habe iz Postojne.

V tem pregledu bodo dogajanja v videmski pokrajini in še bolj v pordenonski, le skopo zajeta. Na videmskem območju je bila kot vedno doslej domoznansko nadvse aktivna furlanska filološka družba (Società Filologica Friulana). Pretežni del svojega zanimanja je zlasti na izdajateljskem področju namenjala furlanskemu jezikoslovju in narodopisju. Osrednje društvena prireditve je bil 67. kongres (30.9.1990) v obmorskem kraju Marano Lagunara; kot običajno, je ob njem izšel poseben zbornik s prispevki o domoznanstvu kraja. Sicer pa je tudi leto 1990 označevala cela vrsta krajevnih monografij. Med temi imajo za Slovence večji pomen M. Visintina *Sant'Andrat del Judrio. Note storiche e vita parrocchiale* (Udine 1989); obravnava namreč kraj v neposredni bližini slovenske narodnostne meje. Veliko pozornost je vzbudil zbornik *La cultura popolare in Friuli*, ki ga je izdala videmska akademija za znanost, književnost in umetnost; prinaša gradivo s strokovnega sestanka (Videm, oktober 1989). Izrazito zgodovinska je knjiga E. Zorattija *Il Friuli nel Risorgimento* (Udine 1990). G. Bengamini in M. Buora sta avtorja monografije *Il Castello di Udine* (Udine 1990). O Langobardih poleg drugih govorita tudi knjigi G.C. Menisa *Longobardi d'Italia in Borghesana* ter G. Ellera *Paesi del Longobardi in Friuli* (Udine 1990).

V Vidmu so spomladi leta 1990 pripravili

ciklus predavanj o furlanskih gradovih (utdrbah), 14. septembra je bila tu odprta razstava o Kopru med Rimom in Benetkami, s katero je v furlanski prestolnici gostoval pokrajinski muzej iz Kopra. V Ogleju je bil med 7. in 9. septembrom 1990 simpozij o Atili (*Attila flagellum dei*), sicer pa je bil Oglej prizorišče še nekaterih znanstvenih srečanj (na primer pogovora o 4. knjigi *Storia di Roma* založbe Einaudi).

V Pordenonu se je zlasti z zgodovino druge svetovne vojne ukvarjal študijski center Silentes loquimur, ki je 1. decembra pripravil v Vidmu srečanje o odporniškem gibanju. Udeleženci so razpravljali o značaju odpora (osvobodilni ali razredni boj, državljanska vojna).

V dejavnosti slovenske etnične skupnosti v videmski pokrajini na polju domoznanstva je treba omeniti knjigo Pavla Petruciga in Boža Zuanelle *Atlante toponomastico e ricerca sto-*

rica; posvečeno je toponomastiki občine Špeter Slovenov.

13. oktobra 1990 je v Čedadu umrl Carlo Guido Mor (zet zgodovinarja P.S.Leichta), zgodovinar in uviverzitetni profesor. Velik del svojih objav je posvetil tudi furlanski srednjeveški zgodovini, zlasti nekaterim pravnim problemom.

V letu 1990 so zgodovinske in sorodne revije v deželi Furlaniji-Julijski krajini izhajale v značilnem obsegu in razmeroma redno. O njih vsebini na tem mestu ne gre poročati. Pač pa velja znova opozoriti na tekoče bibliografske preglede, ki jih nekatere izmed revij objavljajo. Še najbolj izčrpen je tisti, ki ga za posamezna leta objavljajo goriški *Studi Goriziani*. Začetek leta 1991 je pokazal in napovedal, da bo tudi to leto historiografsko pestro in plodovito.

ČEVLJARSKA GOSPODARSKA ZADRUGA V TRŽIČU

MATEJA GAŠPIRC

Obrtniki so se združevali v zadruge s skupnimi delavnicami in strojnimi obrati predvsem zato, da bi vzdržali konkurenco z industrijo, ki je ponujala hitro izdelane in cenejše proizvode. Na ta način so lahko sprejemali večja naročila, obenem pa so tako združeni lahko nabavljali surovine na veliko, kar je pomenilo za obrtnika znatno cenejši nakup in pocenitev končnega izdelka. Pocenitev izdelka je pospešila tudi prodajo. Tako združeni so obrtniki lahko vnovčevali izdelke na oddaljenih trgih in prirejali sejme in razstave.

V krajih, kjer število obrtnikov posameznih strok ni zagotavljalo obstoja samostojne zadruge ene stroke, so se obrtniki povezovali v splošne obrtne zadruge. Število obrtnikov in razvitost posamezne obrtne dejavnosti sta pogojevala ustanavljanje zadrug ene stroke.

Predstavila bom zadrugo čevljarjev, ki si je zaradi potrebe po osnovni surovini, usnju, osnovala usnjarsko delavnico, medtem ko so čevljarji izdelovali čevlje v svojih delavnicah.

Prvi občni zbor Čevljarske gospodarske zadruge v Trziču, registrirane zadruge z omejeno zavezo, je bil sklican 7.3.1919. Na njem so bila sprejeta zadrugna pravila. Ministrstvo trgovine in industrije v Ljubljani jih je potrdilo in zadruga je bila vpisana v zadrugni register. Zadrugna pravila so določala urejenost in delovanje zadruge in njenih članov.

Pravila so vsebovala poimenovanje zadru-

ge, njen sedež ter namen, s katerim je bila zadruga ustanovljena. Osnovni namen Čevljarske gospodarske zadruge v Trziču je bil pospeševanje gospodarstva svojih članov, ki ga je zadruga zagotavljala na ta način, da je za svoje člane nabavljala orodje in sploh vse potrebščine za čevljarsko obrt in jih prodajala svojim članom. Po potrebi jim je bila dolžna preskrbeti skupno delavnico. Skrbela naj bi za prodajo čevljarskih izdelkov in za člane in njihovo pomožno osebje nabavljala živež. Zadrugna pravila so določala tudi skrb zadruge za strokovno izobraževanje.

Včlanjenje v zadrugo je odobrilo ali zavrnilo načelstvo zadruge brez navedbe razlogov. Večina članstva so predstavljali čevljarji. Če pa so včlanili v zadrugo človeka, ki ni bil čevljar, so pri sprejemu upoštevali predvsem koristi zadruge. Včlanjenje v zadrugo se je uradno zaznamovalo s podpisom ter vplačilom pristopnine in vsaj delnim plačilom deleža. Vsak član je ob pristopu plačal pristopnino 20 kron in vsaj 100 kron od celotnega deleža.

Članstvo v zadrugi je prenehalo s prostovoljnim izstopom, smrtjo ali izobčenjem. V prvem primeru je bilo potrebno vsaj šest mesecev pred iztekom poslovnega leta odpovedati svoj delež pri načelstvu zadruge. Izplačilo odpovedanega deleža se je izvršilo leto dni po izstopu.

V primeru smrti zadrugnika so dediči mora-